

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΤΕΡΟ ΣΥΣΤΗΜΑ—ΑΝΤΙΔΡΑ- ΣΗ—ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ—ΣΧΟΛΗ ΓΚΙΟΥΜΑ

Ἄλλὰ προτοῦ φθάσουν τὰ Γιάννενα στὸ ἐπίφθονον αὐτὸ πνευματικὸ σημεῖο, ἰδίως κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀθανασίου Ψαλλίδα καὶ τοῦ Βηλαρᾶ, ἡ παιδεία στὴν ἡπειρωτικὴ πρωτεύουσα πέρασε ἀπὸ κρίσιμες φάσεις. Ὅπως κι' ἄλλαχοῦ, ἔτσι καὶ στὰ Γιάννενα ἡ παιδεία ἦταν κτῆμα μερικῶν καλογῆρων, πὺν παρέδιδαν βασιζόμενοι στὸ καταθλιπτικότερο σύστημα. Ἡ κατώτερη ἐκπαίδευση ἦ τὰ κολλυβογράμματα εἶχαν ὡς βάση θεολογικὰ τινὰ βιβλία—τὸ Ψαλτήρι καὶ τὴν Ὀκτάηχο. Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν κατὰ κανόνα καλόγηροι. Στῆ δὲ ἀνώτερη ἐκπαίδευση ἐσυνεχίζετο τὸ ἴδιο σύστημα. Ἡ σπουδὴ τῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν μαθημάτων ἦταν τὸ κέντρο τῆς διδασκαλίας. Καὶ Θεολογίαν συνήθως ἐννοοῦσαν τὴν ἐρμηνεῖα πατέρων τινῶν τῆς ἐκκλησίας κι' ἰδίως λόγων τοῦ Χρυσοστόμου ἢ τοῦ Βασιλείου τῆς δὲ Φιλοσοφίας ὁ ὅρος ἦταν πολυσήμαντος. Περιλαμβανόταν σαυτὸν ἡ σπουδὴ τῆς Γραμματικῆς, τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ πεζογράφων καὶ γενικώτερα ἡ παρακολούθηση κι' ἡ ἐρμηνεῖα τεμαχίων παλαιῶν τινῶν φιλοσόφων. Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπήλλαξε τὴν Εὐρώπη ἡ μεγαλοφυΐα τοῦ Λοκκίου καὶ τοῦ *Descartes*, καθὼς καὶ τὸ σύστημα, τοῦ Ἀριστοτέλους ἦταν ἡ βάση τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Οἱ κοσμογονικὲς ἰδίως θεωρίαι τοῦ Σταγειρίτου «ἀσαλεύτως» ἐδιδάσκοντο καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν ἡ παραμικρότερη παρέκκλιση ἀπ' αὐτές. Ἀρνησις τῆς ὀρθοδοξίας ἐθεωρεῖτο ἢ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸ σύστημα ἐκεῖνο.

Εἰδικώτερα γιὰ νὰ φθάσει κανεὶς μέχρι τὰν ἄνωτερα σχετικῶς σχολεῖα ἔπρεπε νὰ γνωρίζει τὰ πρῶτα γράμματα, ν' ἄχει μιὰ κάποια ἰδέα γραμματικῆς καὶ νὰ νοεῖ τοὺς ἀπλούστερους Ἑλληνας συγγραφεῖς. Καὶ στὴν ἀρχὴ σὰν ἀνώτερη ἐκπαίδευση προσεφέροντο στοὺς ἐλληνοπαῖδας τὰ ἑξῆς: 1) Ἡ Γραμματικὴ τοῦ Λάσκαρι ἢ τοῦ Γαζῆ, χιλιοσέλιδα καὶ σχεδὸν ἀκατανόητα γιὰ μαθητὰς ἔργα. 2) Ἀκολουθοῦσαν τὰ Προγυμνάσματα τοῦ Ἀφθονίου, τὸ Ἐπιστολόριο

τοῦ Κορυδαλέως κι' ἡ *Ρητορική τοῦ Ἑρμογένους*, ὡς ἀναγνωστικά καὶ β) ἐρχόταν ἡ παράδοση ἐπὶ τρία χρόνια τοῦ συστήματος τοῦ Ἀριστοτέλους. Παρεδίδοντο, δηλαδή «τὰ περὶ Ἀκροάσεως βιβλία ὀκτώ, τὰ περὶ Οὐρανοῦ, τὰ περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς καὶ τελευταῖα τὰ Μειωρολογικά» (¹). Ἡ παράδοση τῶν μαθημάτων ἦταν πενταετής καὶ πολλάκις ἐφθανε τὴ δεκαετία. Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς περιόδου αὐτῆς, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω μαθημάτων, παρεδίδοντο κι' οἱ *Ἕλληνες Συγγραφεῖς*, ὡς κύριο μάθημα ἐπὶ τρεῖς ὥρες τὴν ἡμέρα. Ὁ Πλούταρχος, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Ἰσοκράτης κι' ὁ Ὅμηρος ἐρμηνεύοντο κατὰ τὴ γνωστὴ «ψυχαγωγικὴ» μέθοδο. Ἐκτὸς τοῦ Ὀμήρου καὶ δραμάτων τινῶν τοῦ Εὐριπίδου, οἱ τραγικοὶ ποιηταὶ εἶχαν ἐξοστρακισθεῖ ἀπὸ τὸ πρόγραμμα, ὡς ἄθεοι. Ἡ παράδοση γινόταν στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ. Οἱ δὲ μαθηταὶ «ὑπεχρεοῦντο μανθάνειν ἀπὸ στήθους τὰ πάτρια μαθήματα καὶ τὰς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραφράσεις» (²).

Καθὼς παρατηρεῖ κανεὶς ἡ διδασκαλία ἦταν μακροχρο- νία κι' οὐσιαστικῶς ματαία, μὴν ἔχουσα καμμιά πρακτικὴ ὠφελιμότητα. Ἐκεῖ, ποὺ βρίσκονταν ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ κατάσταση τῆς ἐθνότητος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεί- νους, ἡ ἡμιαγρία σχεδὸν ψυχικὴ καὶ διανοητικὴ τῆς σύν- θεσης, δὲν ἐπέτρεπαν παρὰ διδασκαλία ἀπλῆ καὶ σύντομη. Ἀπεναντίας διὰ τῆς σειρᾶς τῶν μαθημάτων, ποὺ πάρα πάνω ἐξεθέσαμε, περισσότερο ἐσκοτιζέτο παρὰ ἐφωτιζέτο τὸ πνεῦμα τῆς νεολαίας. «Οἱ μαθηταί, καθὼς παρετήρησεν εἰδικὸς τις, (³) οὐδὲν ἔγινωσκον, ἢ ἀνεγίνωσκον· ἡ πρωτότυπος τῶν βιβλίων αὐτῶν γλῶσσα ὑπετίθετο, ὡς ζῶσα καὶ τὰ εἰς χεῖρας τῶν μαθητῶν τιθέμενα βιβλία ἦσαν ἀκατανόητα» ὅπως μάλιστα γινόταν τότε ἡ διδασκαλία μὲ τὰ σκληρότερα μέσα «μετὰ ραβδισμῶν, φαλάγγων καὶ μαστιγώ- σεων» κατέληγε σὲ φανερὴ δολοφονία τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος. Κατὰ σύγχρονη μαρτυρία «πολλὰ παιδιά καὶ νεα- νίαι ἐκατουρῶντο ἀπὸ τὸν φόβον, ὅταν ὁ διδάσκαλος τὰ ἐφώ- ναζε (⁴). Ἡ λογία παράδοση (⁵), ἡ σχολαστικὴ προσήλωση

(¹) Μ. Γεδεών : Χρονικὰ Πατριαρχ. Ἀκαδημίας 1883, σελ. 245.

(²) Α. Ἀθανασίου : Περὶ τῶν ἐν Ρουμανίᾳ Σχολείων 1902 σελ. 49.

(³) Γ. Παπαδοπούλου : Περιοδικὸν «Πανδώρα» τομ. 8ος σελ. 170.

(⁴) Χ. Φιλαδελφέως : Περιοδικὸν «Χρυσάλλις» τόμ. Δ' (1866) σ. 316 σ. 2.

(⁵) Φ. Μιχαλοπούλου : Ἡ Νεοελλ. Παράδοση - Βραδυνῆς ἀμ. 226 κι' ἐξ.

στή γραμματική καὶ τὴν ἀρχαιότητα, ποὺ κληρονομήσαμε ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, ἢ μανιακῶς ριζωμένη στὸ παρελθὸν δὲν ἄφηνε καμμιά διάνοια, ὅπως ἀναπνεύσει ἐλεύθερα στὴν πραγματικότητα. Ἡ ἀρχαιότητα, ἀκριβῶς γιατί ἦταν ἀκατανόητη στὰ πνεύματα τῶν γραμματισμένων, ἀσκοῦσε τὴ μεγαλύτερη γοητεία καὶ κυριολεκτικῶς μαγνήτιζε τὴ σκέψη τους. Ἀντὶ τοῦ πνεύματος τῶν ἀρχαίων συγγραφέων παραδίδονταν ἡ γραμματικὴ τῶν λέξεων καὶ τὸ συντακτικὸ τῶν φράσεων. Τίποτε ἀπὸ νόημα· τίποτε ἀπὸ ζωὴ. Οἱ περισσότεροι τῶν διδασκάλων ὄχι μόνον ἀγνοοῦσαν τὸ λαὸ καὶ τὶς περιπέτειες τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ μεταγενέστερου ἑλληνισμοῦ· ὄχι μόνον περιφρονοῦσαν τὶς νεώτερες ἐπιστημονικὲς ἀποκαλύψεις, ἀλλὰ καὶ φανατικὰ χτυποῦσαν κάθε πραγματικὰ σπουδασμένο· τὴν εὐρωπαϊκὴ καὶ συγχρονισμένη μόρφωση θεωροῦσαν σὰ «μωροσοφία» (1) καὶ τὴν ἐταύτιζαν μὲ τὴν «ἀθεότητα». Ἔχοντας συνεργάτη καὶ τὸ συντηρητικὸ καὶ καθυστερημένο κλῆρο κι' ἐξαπολύοντας μαζί του ἀφορισμοὺς καὶ κατάρες, μεγάλως παρεκώλυσαν τὴν ταχύτερη πνευματικὴ ἀναγέννηση τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου. «Οἱ ἀρχιερεῖς, λέγει παλαιὸς τις κληρικὸς, κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον καὶ δέκατον ὄγδοον αἰῶνα ἠμέλησαν εἰς τὰς ἐπαρχίας των τὰ καταστήματα τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τινες ἐξ αὐτῶν μάλιστα καὶ ἐξώρισαν τοὺς σοφοὺς, οἵτινες ἦλθον καὶ κατεστάθησαν εἰς αὐτάς» (2). Δικαιολογῶντας ὁμοίως ὁ κληρικὸς αὐτὸς τὴν καταδίωξη τῶν νεωτεριστῶν ἔγραφε, πῶς οἱ σοφοὶ αὐτοὶ ἔφεραν μαζί μὲ τὰ φῶτα καὶ πολλὰς τολμηρὰς καινοτομίας, τὴν «ἀθεΐαν καὶ τὰς μεταρρυθμίσεις», οἱ ὁποῖες δὲν ἔκαμαν ἄλλο παρὰ ταραχὰς καὶ διέφθειραν τὰ ἦθη τοῦ λαοῦ.

Ἀλλὰ δὲν ἦταν μόνον ὁ ἀνώτερος κλῆρος, ποὺ ἀντιδρουῖσε φανατικὰ σὲ κάθε νεωτερισμό. Αὐτοὶ οἱ ἄρχοντες μῶλα τὰ μέσα προσεπάθησαν, ὅπως ἐμποδίσουν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου ἀπὸ τὸ φόβο τῆς ἀφυπνίσεως τῶν δουλωμένων Ἑλλήνων. Ἡ πνευματικὴ ἀπελευθέρωση μοιραίως θάφερνε καὶ στὴν πολιτικὴ ἀναγέννηση, ποὺ δὲν συνέφερε στοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν ἀνώτερο κλῆρο.

(1) Διον. Θερεϊανοῦ : Ἄδαμ. Κοραῆς, 1888 τόμ. Α', σελ. 43.

(2) Ἀνωνύμου : Περιοδικὸν «Ἀθηναῖ», Ναύπλιον 1831, σελ. 76.

Ἐφοβοῦντο οὗτοι νὰ διακυβεύσουν τὰ «κεκτημένα τους δικαιώματα» ὑπὸ τὸ τουρκικὸ καθεστῶς καὶ συνεπῶς ἤθελαν τὴ στασιμότητα περισσότερον παρὰ τὴ μεταρρύθμιση καὶ τὴν πρόοδο. Τόσον ὁ ἀνώτερος Κλήρος, ὅσο κι' ἄρχοντες ἦσαν «τὰ ὄργανα τῆς τουρκικῆς τυραννίας», ὅπως ἔλεγε ὁ πρωτομάρτυς Ρήγας (¹). Ὁ δὲ Ἰωάννης Κωλέττης στὴ «Νομαρχία» του ἀναφέρει, πὼς στὰ παλαιότερα χρόνια δὲν τολμοῦσαν στὰ σχολεῖα νὰ ἀναφέρουν τὴ λέξη ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ἀπὸ τὸ φόβο τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ κλήρου. «Οἱ διδάσκαλοι δὲν ἐπρόφερον τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τὸν φόβον μήπως καὶ τοὺς ἀκούσωσιν οἱ προεστοὶ ἢ οἱ ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κηρύξωσιν, ὡς ἀθέους» (²). Πολὺ κατήγορηματικώτερα διετύπωσε τὸ πρᾶγμα ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων: «Οἱ λεγόμενοι ἄρχοντες, μοχθηροί, κηφήνες, μισομαθεῖς καὶ φωτοσβέσται καὶ τῶν μαθήσεων ἐχθροὶ καὶ διῶκται ὑπάρχοντες, οὐ μόνον τὰ ἴδια τέκνα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν λοιπῶν κατοίκων ἐκράτουν ἀπὸ φθόνον εἰς παχυλὴν ἀμάθειαν, ἵνα μὴ ἐκπαιδευθέντες οἱ χωρικοὶ καταφρονήσωσι τοὺς ψωράρχοντας» (³). Τοιοῦτοτρόπως πολεμούμενο τὸ νεώτερο πνεῦμα εἶχε φυγαδευθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κι' ὁ σχολαστικισμὸς κι' ἡ παράδοση ἐπὶ μακρὸ κυριάρχησαν σαυτῆ.—Γενικῶς ἡ ὁμοιόμορφη καὶ στερεότυπη μέθοδος τῆς διδασκαλίας, ἡ γύρω στὶς λέξεις κενὴ ἐνασχόληση, ἡ προσήλωση στὴν ἀρχαιότητα κι' ἡ ἀκατανόητη ἀνάγνωση ἀποσπασμάτων ἀρχαίων κι' ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων ἐπικάθονταν σὰν ἐφιιάλτης πάνω στὰ στήθη τῶν μαθητῶν.

Ἄλλ' ἀπὸ τὸ βάραθρο τοῦτο τοῦ ἀδιεξόδου ἐπέπρωτο νὰ βγεῖ ἡ ἐκπαίδευση τῆς Φυλῆς κι' ἐπακολουθήσει μιὰ ραγδαία καὶ συστηματικὴ ἀφύπνιση. Ἀκολουθῶντας τὸ γενικὸ μεταρρυθμιστικὸ πνεῦμα, ποὺ βασίλευε στὴν Εὐρώπη κατὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνα ἄρχισαν νὰ ἀναφαίνονται καὶ στὴν Ἑλλάδα τὰ πρῶτα ἴχνη τῆς μεταρρυθμίσεως. Ἄν τὸ ἔργο τοῦ μεγαλοφυοῦς ἀναγεννητοῦ Κυρίλλου τοῦ Λουκάρεως (⁴), τοῦ Λουθήρου τούτου τῆς Ἀνα-

(¹) Ἰ. Φιλήμωνος: Δοκίμιον Φιλικῆς Ἑταιρείας 1834, σ. 96 σημ. α'.

(²) Ἀνωνύμου: Ἑλληνικὴ Νομαρχία, ἐν Ἰταλίᾳ 1806 σελ. 236.

(³) Ζαχαρίου Μάθα: Κατάλογος Ἱστορ. Πατριαρχῶν 1884, σ. 236.

(⁴) Περιλαμβάνεται στοὺς Μεγάλους μας Ἀναγεννητάς.

τολῆς, διακόπηκε τόσον ἄδοξα καὶ πρόρριζα, ὅμως ἄλλοι θαρραλέοι χορηγοὶ ἀνεφάνησαν, ὅπως τὸ συνεχίσουν κατ' ἀρχὰς περιορισμένα καὶ στὸ ἐκπαιδευτικὸ μόνον σημεῖον ἀποβλέποντας μεταγενεστέρως ἐπηρέασαν ὀλόκληρη τὴν ψυχικὴ καὶ διανοητικὴ κατάσταση τῆς ἐθνότητος. Καὶ πραγματικῶς, ἂν δὲν ὑπῆρχαν πλούσιοι τινὲς χορηγοὶ τῶν **κοινοτήτων τοῦ ἐξωτερικοῦ**, ποτισμένοι ἀπὸ τὸ μεταρρυθμιστικὸ πνεῦμα, ποὺ φουσοῦσε τότε στὴν Εὐρώπη, ποτὲ ἢ ἐκπαίδευση τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου δὲν θὰ ξέφευγε ἀπὸ τὰ δεσμὰ τοῦ κλήρου, τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς παραδόσεως. Ποτὲ δὲν θὰ συνετελεῖτο ἡ **ἀναγέννηση** κι' ἡ **ἀναμόρφωση** τοῦ κόσμου ἐκείνου. Τὰ ὀνόματα συνελῶς τοῦ Ἐπιφανίου, τοῦ Γκιούμα, τῶν Μαρουτσῶν, τῶν Καπλάνηδων καὶ Ζωσιμαδῶν πρέπει νὰ τεθοῦν ὡς ἡ πρωτοπορεία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν Ἑλλήνων. Γιατὶ αὐτοὶ διέθεσαν καὶ ζωὴ καὶ πλοῦτη, ὅπως φωτίσουν τοὺς ὁμοεθνεῖς των καὶ τοὺς παρασκευάσουν τὴν ἡμέρα τῆς πραγματικῆς λευτεριᾶς τους. Σαὐτοὺς ὀφείλεται ἡ παρασκευὴ κι' ἡ ἐπίσπευση τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς ἀποκαταστάσεως.

Ἀποβλέποντες στὶς δωρεὰς καὶ τὰ κληροδοτήματα τῶν ἀνωτέρω θὰ δοῦμε, πὼς οἱ περισσότεροὶ ἦσαν Ἡπειρώτες καὶ πὼς κέντρο τῶν προσπαθειῶν τους εἶχαν τὰ Γιάννενα. Ἐκεῖ ὁ Ἡπειρώτης Ἐπιφάνιος σύστησε τὴν πρώτη **νεωτεριστικὴ σχολὴ** τὰ 1648⁽¹⁾. Ὁ Ἐπιφάνιος εἶχε σπουδάσει στὴν παλαιότερη σχολὴ τῶν Ἰωαννίνων, στὴ σχολὴ τῶν Δεσποτῶν⁽²⁾ καὶ κατόπιν μεταβὰς στὴ Βενετία ὡς ἐμπορευόμενος ἀπέκτησε μεγάλη περιουσία. Αἰσθανόμενος οὗτος τὴν ἀνάγκη τοῦ **συγχρονισμοῦ** τοῦ νεογραικικοῦ κόσμου καὶ ποθῶντας τὴν πνευματικὴ του ἀνύψωση ἔξω τῆς σχολαστικῆς παραδόσεως, διέκρινε σὰν εὐρωπαῖος, ποῦπρεπε νὰ τείνει ἡ ἐκπαίδευση: **Στὴν πρακτικὴν κι' ὠφέλιμη** κατάρτιση τῆς νεότητος. Αὐτὸς ὁ ἴδιος προτοῦ ἀποφασίσει τὴν ἴδρυση τῆς σχολῆς του διὰ πολλῶν πράξεων εἶχε διαδηλώσει τοὺς σκοποὺς του. Ἀνεγνώριζε, πὼς τὸ Γένος «εὐρίσκεται ἐστερημένον ἀπὸ τὸν μέγαν θησαυρὸν τῆς σοφίας

(1) Σπ. Λάμπρου : Περιοδικὸν «Παργασὸς» τόμ. ΙΒ' (1916) σ. 143.

(2) Ἀθηναγόρα : Δελτ. Ἱστορ. Ἐθνολ. Ἐταιρείας τόμ. 8 (1923) σ. 558.

καὶ ἀπὸ πολλοὺς ἀπὸ τὴν ἀμάθειαν καταφρονημένον» (1). Ὡς κατακλείδα τῶν προσηλαθειῶν του γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνασύσταση τῆς ἐθνότητος ἴδρνε τὴ σχολή του στὰ Γιάννενα, προικοδοτήσας αὐτὴν πλουσιώτατα κι' αὐτὸς ὄρισας τὴ ρύθμιση τῶν μαθημάτων της. Εἰδικώτερα μεταξὺ τῶν ἄρθρων τοῦ Καταστατικοῦ τῆς σχολῆς ἀνέγραφε, «ὅπως ἐκτὸς τῆς Γραμματικῆς καὶ τῶν Σχολαστικῶν μαθημάτων παραδίδεται κι' ἡ Φιλοσοφία, καθὼς καὶ αἱ Ἐπιστῆμαι» (2). Μὲ τὶς Ἐπιστῆμες ἀσφαλῶς ἐννοοῦσε τὶς Φυσικὲς ἐπιστῆμες, καθὼς θὰ δοῦμε πῶ κατω. Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ποὺ καὶ σαυτὴ τὴν Εὐρώπη δὲν τολμοῦσαν νὰ διδάξουν τὶς ἐφηροσμένες ἐπιστῆμες χωρὶς τὸ φόβο τοῦ κλήρου, ἡ χειρονομία τοῦ Ἐπιφανίου πρέπει νὰ θεωρεῖται μεγαλόπνευστη κι' ἡ διάταξη ἐκείνη, ὡς ἀπαρχὴ τῆς νεοελληνικῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς σχολῆς ἐκείνης δόθηκε τὸ πρῶτο χτύπημα στὴ σχολαστικὴ παράδοση.

Ἄλλὰ, ποὺ νὰ βρεθοῦν καθηγηταὶ γιὰ νὰ διδάξουν στὴ σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου κατὰ τὰς νεωτέρας μεθόδους; Ἡ εὐρεση κι' ἀπλοῦ γραμματοδιδασκάλου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἦταν σχεδὸν ἀκατόρθωτη, ἂν ὄχι ἀδύνατη. Χαρακτηρίζοντας τὴν τότε κατάσταση τοῦ Γένους ὁ Νικόλαος Σοφιανός, ὁ πρῶτος συντάκτης ἐπιστημονικῆς γραμματικῆς τῆς κοινῆς ὀρθῶς παρατηροῦσε, πῶς «εἰς τέτοιαν κακὴν τύχην κατήντησε τὸ πάλαι ποτὲ μακαριστὸν Γένος ἡμῶν τῶν Γραικῶν, ὥστε μόλις εὐρίσκειται τώρα διδάσκαλος, ὅπου νᾶνε ἱκανὸς νὰ διδάσκει τοὺς νέους τὴν Γραμματικὴν τέχνην, πόσο μᾶλλον Ρητορικὴν καὶ Λογικὴν, Γεωμετρίαν καὶ Ἀστρονομίαν, καὶ τᾶλλα τῆς φιλοσοφίας τὰ μέρη» (3). Ἄλλ' ὁ πρακτικὸς Ἐπιφάνιος εἶχε προνοήσει γιὰ τοῦτο. Εἶχεν ἀναλάβει, ὅπως σπουδάσει στὰ πανεπιστήμια τῆς Εὐρώπης κι' ἰδίως τῆς Ἰταλίας μερικοὺς νέους, ποὺ προώριζε γιὰ καθηγητὰς τῆς σχολῆς του. Μεταξὺ τούτων συγκαταλεγόταν κι' ὁ Μιχαὴλ Μῆτρος, ὁ κατόπιν περίφημος μητροπολίτης Ἀθηνῶν Μελέτιος (4), ποὺ κατέβηκε καὶ δίδαξε στὰ Γιάννενα μὲ νέας

(1) Em. Legrand : Bibliographie Hellénique 1895, τόμ. Γ' σ. 157.

(2) I. Βελούδου : Ἡ ἐν Βενετία Ἑλληνικὴ Κοινότης τῶν Ὀρθοδ. σ. 126.

(3) N. Σοφιανοῦ : Γραμματικὴ σελ. 81—82 ἔκδοσ. Em. Legrand.

(4) Σπυρ. Λάμπρου : «Νέος Ἑλληνομνημῶν» τομ. I' σελ. 59—105.

μεθόδους, διαδεχθείς τούς πρώτους διδασκάλους τῆς σχολῆς τὸν Κερκυραῖο Γριανταφύλλου καὶ τὸν Λέοντα Γλυκύ (¹). Τοιοῦτοτρόπως ἡ σχολὴ τοῦ Ἐπιφανίου, μόλις μετὰ παρέλευση δεκαετίας, τὰ 1658, ἄρχισε συστηματικὰ νὰ λειτουργεῖ κι' ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1686, ὅποτε ἀνάλαβε τὴ διεύθυνσή της ὁ Μελέτιος (²). Ὁ Μελέτιος εἶχε σπουδάσει κυρίως ἰατρικὴ καὶ φυσικὴς ἐπιστήμες· παρακολούθησας ὅμως κι' ἄλλους κλάδους, ἦταν πανεπιστήμων. Γιατὶ ὑπῆρξε, ὅπως λέγει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς: «οὐ μόνον φιλόσοφος καὶ μαθηματικός, ἀλλὰ καὶ ρήτωρ ἄριστος καὶ ἀστρονόμος» (³), συντάξας κι' ἀνέκδοτη ἐπιστημονικὴ Ἀστρονομία (⁴). Ὁ Μελέτιος ἀσφαλῶς θὰ παρέδωσε γιὰ πρώτη φορὰ φιλοσοφικὰ κι' ἐπιστημονικὰ μαθήματα κατὰ τὰ τότε εὐρωπαϊκὰ ὑποδείγματα. Ὁ Κανονισμὸς τῆς σχολῆς κι' οἱ διατάξεις τοῦ Ἐπιφανίου τοῦ ἐπέβαλαν τὴ διαρρύθμιση. Καὶ δὲν ἔχουμε σαφεῖς ἐνδείξεις τῶν μεθόδων, πὺ μεταχειρίστηκε· ὅμως ἀπὸ τὰ ἔργα του δυνάμεθα νὰ συμπεράνουμε μὲ πόσον ἐπιστημονικὸ πνεῦμα κι' ἀκριβολογία θὰ δίδαξε. Γιατὶ στὸ Μελέτιο χρωστᾶμε τὴν πρώτη ἑλληνικὴ «Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία» (⁵) καὶ τὴν πρώτη ἐπιστημονικὴ «Γεωγραφία Παλαιὰ καὶ Νέα» (⁶) ἔργα, πὺ δὲν θὰ χάσουν ποτὲ τὴν ἀξία τους. Ἰδίως ἡ «Γεωγραφία» του ἀκόμη καὶ σήμερα δύναται νὰ χρησιμεύσει σὲπιστημονικὴς μελέτες, ὡς ἀσφαλῆς ὁδηγός. Ἐγραψε κατόπιν αὐτοψίας καὶ περιηγήσεως τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Μελέτιος κι' ὡς καθηγητῆς κι' ὡς συγγραφέας ἐπεδίωξε τὴν **αὐστηρὴ ἐπιστημονικὴ μέθοδο** στὴν ἐξακρίβωση καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν μνημείων τῆς ἀρχαιότητος καὶ παγκοσμίως ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ἐπιγραφικός, πὺ σύστησε τὴ συμπλήρωση τῶν χασμάτων τῆς ἱστορίας διὰ τῶν ἐπιγραφῶν. Μαθητῆς του ὑπῆρξαν οἱ περισσότεροὶ τῶν κατόπιν ἀναδειχθέντων σπουδαίων νεωτεριστῶν, οἱ ὅποιοι ἐπὶ ἓνα αἰῶνα προέστησαν τῶν σχολῶν τῆς πόλεως κι' ἀνύψωσαν τὰ Γιάννενα σὲ πνευματικὴ ἐστία τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων. Διά-

(¹) Παναγ. Ἀραβαντινοῦ: Περιοδικὸν «Πανδώρα» τομ. ΙΓ' σελ. 186.

(²) Σπυρ. Λάμπρου: «Παργασσοῦ», τόμ. 12ος (1916) σελ. 145.

(³) Ἄνθιμου Γαζῆ: Προλεγόμενα εἰς Γεωγραφίαν Μελετίου τόμ. Α' σ. 18.

(⁴) Κωνστ. Σάθα: Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 1870 σελ. 391.

(⁵) Βρεττοῦ Παπαδοπούλου: Νεοελλην. Φιλολογία, 1857 τ. Α' σ. 109 221.

(⁶) Α. Μηλιαράκη: Νεοελληνικὴ Γεωγραφικὴ Φιλολογία, 1889 σελ. 2.

δοχος τοῦ Μελετίου στή σχολή τοῦ Ἐπιφανίου ὑπῆρξεν ὁ ρηξικέλευθος καθηγητὴς Παρθένιος ὁ Κατσούλης (¹). Ὅπως ὁ Μελέτιος, ἔτσι κι' ὁ Κατσούλης ἐπιχειρίστηκε ἔργα πρωτότυπα, ἔργα, ποὺ ξεπερνοῦν τὴν ἐποχὴ του, ἔργα ποὺ κρατοῦν τὴ σκέψη μας γιὰ τὴν εὐρεία τους δημιουργικότητα. Ὁ Παρθένιος δὲν ἐδίδαξε μόνο στή σχολή τοῦ Ἐπιφανίου ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν εὐδόκιμα (1692—1696) (²). Καθὼς εἶδαμε ἐπεχείρησε καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ συλλογὴ καὶ κατάταξη τῶν παροιμιῶν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν παραβολὴ τους πρὸς τὶς ἀρχαῖες (³). Καὶ μόνον ἡ σύλληψη ἑνὸς ἔργου τόσο ἐθνικοῦ καὶ πρωτότυπου, ἀρκεῖ γιὰ νὰ ποθανάτισει τὴ σχολή τοῦ Ἐπιφανίου καὶ δοξάσει τὴν πόλη τῶν Ἰωαννίνων. Ἀπορεῖ κανεὶς, πὼς λόγιοι τινὲς συνέλαβαν σχέδια τόσο εὐρέα, ὅταν σκεφθεῖ τὴν ἀμάθεια, ποὺ βασίλευε στήν Ἡπειρο—καὶ τὴν καταθλιπτικὴ τυραννία τῶν Τούρκων. Δυστυχῶς οἱ συλλογὲς τοῦ Κατσούλη δὲν ἐτυπώθησαν, ὅταν ζοῦσε. Μεταγενεστέρως πολλοὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὶς ἐργασίες τοῦ μεγάλου διδασκάλου κι' ἐδοξάσθησαν. Ἀλλὰ τελευταῖες ἐρευνες ἀποκατέστησαν τὴ μνήμη του κι' ἀνέβασαν τὸν Παρθένιο στή θέση, ποὺ τοῦ ἔπρεπε. «Ἡ ἐργασία τοῦ Κατσούλη, λέγει ὁ Ν. Πολίτης, εἶνε πολύτιμος ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις, οὐ μόνον διὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν κατηρτίσθη, ἢ παλαιότητα οὔσα τῶν ἑλληνικῶν συλλογῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πλοῦτον αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐρμηνείας» (⁴). Μετὰ τὸν Κατσούλη ἡ σχολή τοῦ Ἐπιφανίου περνάει ἀπὸ οἰκονομικὲς στενοχώρειες, τὶς ὁποῖες φιλοπάτριδες χορηγοὶ ἀνέλαβαν νὰ θεραπεύσουν. Μετὰ παρέλευση μάλιστα χρόνου τινὸς τὰ οἰκονομικά της ἀποκατεστάθησαν κι' ἐγένοντο δεκτοὶ στή σχολή καὶ μαθηταὶ τινες δωρεάν (⁵).

Μιὰ καὶ δόθηκε ἡ πρώτη ὥθηση, τὰ καλά της ἀποτελέσματα ἀκολούθησαν ραγδαῖα. Μετ' ὀλίγον ἄλλος Γιαννιώτης φιλοτιμούμενος ἀπὸ τὴ χειρονομία τοῦ Ἐπιφανίου δίδεσε τὸ πραγματικῶς μεγάλο γιὰ τὴν ἐποχὴ του ποσὸ

(¹) Π. Ἀραβαντινοῦ : Περιοδικὸν «Πανδώρας», τόμ. ΙΓ', σελ. 164.

(²) Σπυρ. Λάμπρου : Περιοδικὸν «Παρνασσός», τόμ. ΙΒ', σελ. 147.

(³) Ν. Πολίτης : Παροιμίαι, 1899 κτλ. τόμ. Α', σελ. 71—168.

(⁴) Ν. Πολίτης : Μελέται περὶ τοῦ Βίου κτλ. τόμ. Α', σελ. λβ'.

(⁵) Ι. Βελούδου : Ἡ ἐν Βενετίᾳ Ἑλληνικὴ Ἀποικία, 1893 σελ. 126.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΛΕΤΙΟΣ

ΜΕΛΕΤΙΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τῶν εἴκοσι χιλιάδων δουκάτων γιὰ τὴν ἴδρυση καὶ νέας σχολῆς στὰ Γιάννενα (¹). Ἡ σχολὴ αὐτὴ ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ δωρητοῦ τῆς ὀνομάστηκε σχολὴ τοῦ Γκιούμα (²) καὶ λειτούργησε ἀπὸ τοῦ 1674. Πλουτισθεῖσα μεταγενεστέρως δι' ἀφθόνων χορηγημάτων κι' ἄλλων κληροδοτημάτων καταστάθηκε πλουσιωτάτη κι' ἐπαρκοῦσε σὲ τὴν ἀνάγκη. Ἀπέκτησε κι' ἰδιαίτερη ἔδρα τῶν «*ἱερῶν καὶ κοσμικῶν ἐπιστημῶν ἑλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ διδασκομένων*» (³). Ἡ φήμη τῆς σχολῆς αὐτῆς ἰδίως κατὰ τὰ πρῶτα τῆς χρόνια ὑπῆρξε θρυλικὴ κι' ὑπερέβαλε κατὰ πολὺ τὴ δόξα τῆς σχολῆς τοῦ Ἐπιφανίου. Αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ σπανιωτάτου «*Ἐπαινοῦ τῶν Ἰωαννίνων διὰ στίχων*», ὁ μοναχὸς Παῖσιος, τὴν ἀναφέρει ὡς ἓνα τῶν μεγαλυτέρων ἰδρυμάτων τῶν Ἰωαννίνων κι' ὡς καθ'αυτὸ στόλισμα τῆς ἡπειρωτικῆς πρωτεύουσας:

*Τὸ μέγα σπουδαστήριον εἶναι τοῦ μακαρίτη
Γκιούμα τοῦ Ἐμμανουήλ καὶ τοῦ Λεονταρίτου,
Τὸ ἕτερον καὶ δεύτερον εἶνε τοῦ Ἡγουμένου
Ἐπιφανίου, Μοναχοῦ τοῦ ἐπικαλουμένου (⁴),*

Ὅπως ἐξαιρετικῶς στὴ σχολὴ τοῦ Γκιούμα, οἱ μαθηταὶ «*ἐτρέφοντο, ἐνεδύοντο, ἐλάμβανον βιβλία καὶ γραφικὴν ὕλην διὰ δαπάνης τῆς σχολῆς*» (⁵). Ἡ ἐκλογή τῶν μαθητῶν γινόταν μὲ τὴν μεγαλύτερη προσοχὴ καὶ κατόπιν αὐστηροῦ διαγωνισμοῦ. Στὴ σχολὴ αὐτὴ κατὰ πρῶτον εἰσήχθηκε ἡ *τεχνολογικὴ μέθοδος ἢ ψυχαγωγία*, ἡ μέθοδος ἐκείνη, ποὺ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἐπικράτησε στὰ σχολεῖα μας. Ἡ Ψυχαγωγία συνίστατο στὴν ἐρμηνεῖα τῶν Ἑλλήνων Συγγραφέων, «*διὰ τῆς ἐπισωρεύσεως πολλῶν συνωνύμων λέξεων*» (⁶). Ἀντέγραφαν, δηλαδή, τὸ κείμενο συγγραφέως τινὸς ἀρχαίου διὰ στίχων ἀραιοτάτων καὶ πάνωθε κάθε λέξεως, στὸ μεταξύ, ἀνέγραφαν διὰ μικρῶν γραμμάτων πέντε ἢ ἕξ συνώνυμα τῆς ἐρμηνευομένης λέξεως. Ἡ πρωτόγονη αὐτὴ μέθοδος, ποὺ μεταχειρίστηκαν ὅλοι οἱ λαοὶ κατὰ τὰ πρῶτα τοὺς βήματα πρὸς τὴ μόρφωση εἶνε θαυμασίᾳ μέθο-

(¹) I. Βελούδου : Περὶ τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἑλλην. Κοινότητος, σελ. 126.

(²) Ἀναστασίου Μιχαήλ : Περιηγηματικὸν Πιπτάκιον 1705 σελ. 12.

(³) I. Λαμπρίδου : «*Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα*» τευχ. Α', σελ. 65.

(⁴) Παῖσιου : Ἐπαινος Ἰωαννίνων διὰ στίχων—Ἐνετίησι 1775 σελ. 12.

(⁵) Ἀνωνύμου : Περιοδικὸν «*Χρυσάλλης*» τόμ Δ', (1866) σελ. 580.

(⁶) Μ. Δοσίου : Ἐκάβη κτλ. σελ. ιη', σημ. 1 (Βίος Φωτιάδη).

δος για μιὰ νέα γλῶσσα, ἀλλὰ για μιὰ γλῶσσα παλαιὰ ἦταν τελείως ἀντιπαιδαγωγική. Ἐπέφερε πλήρη σύγχιση στὰ μυαλὰ τῶν μαθητῶν· καταντοῦσε ἡ λέξη τοῦ συγγραφέως νὰ μὴν ἐρμηνεύεται, ἀλλὰ νὰ παρανοεῖται, ἐφ' ὅσον ὅλες οἱ λέξεις ἦσαν τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ καμμιά τῆς νεοελληνικῆς. Συνεπῶς οἱ μαθηταὶ «ἀντὶ νὰ διδάσκωνται τὴν διαφορὰν τῶν συνωνύμων, ἐμάνθανον ἐξ ἐναντίας νὰ συγγέωσι τὰς συνεκδοχὰς αὐτῶν» (¹). Καὶ παλαιότερα ἐπικράτησε τὸ σύστημα τοῦτο· φαίνεται, πὼς εἶχε παραληφθεῖ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς· ἀλλὰ μεταγενέστερα κατανοήθηκε ἡ σχολαστικότητα αὐτοῦ καὶ δὲν μετεχειρίζοντο πλέον παρὰ μιὰ λέξη πρὸς ἐρμηνείαν. Τὴν πρώτη μέθοδο ὠνόμασαν «πολλαπλῆ» καὶ τὴ δεύτερη «μονολεκτικὴ ψυχαγωγία» (²).

Εἰσηγητὴς τῆς μεθόδου αὐτῆς στὰ Γιάννενα ὑπῆρξεν ὁ Βησσαρίων Μακρῆς (³)· μαθητὴς τοῦ Μαυροκορδάτου, νεωτεριστῆς καὶ γνώστης τῶν νεωτέρων φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἔταμε νέας ὁδοὺς στὴ διδασκαλία. Ἀπορρίπτοντας τὶς παλαιᾶς γραμματικὲς θεωρίες καὶ τὰ σχολαστικὰ ἐγχειρίδια τοῦ Γαζῆ καὶ τοῦ Λάσκαρι συνέταξε δική του γραμματικὴ, μὲ βᾶση τὴν ψυχαγωγικὴ μέθοδο καὶ μὲ τὸν τίτλο : «*Σταχυολογία Τεχνολογικὴ κατ' ἐρωταπόκρισιν τῆς Γραμματικῆς τέχνης, ἐκδοθεῖσα παρὰ Βησσαρίωνος Μακρῆ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, πάνυ ὠφέλιμος καὶ ἀναγκαία*»—1686 (⁴)· τὸ ἐγχειρίδιο τοῦτο ἐπέφερε μιὰ πραγματικὴ ἐπανάσταση στὴ διδασκαλία. Τοσοῦτον μάλιστα ἀγαπήθηκε ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους, ὥστε πολλὲς φορὲς ἀνατυπώθηκε στὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας καὶ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἀπετέλεσε τὴ βᾶση τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἑλληνοπαίδων. Δι' αὐτοῦ παραδόθηκαν στὴ λήθη οἱ σχολαστικὲς ἐκεῖνες γραμματικὲς τοῦ Γαζῆ καὶ τοῦ Λάσκαρι καὶ ἐπῆλθε μιὰ νέα πρόοδος στὴ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς τέχνης στὴν Ἑλλάδα. Ὅσον ἀφορᾷ τοῦλάχιστον τὰ Γιάννενα τὸ διδακτικὸ ἐκεῖνο ἐγχειρίδιο ἐπικράτησε ἀπολύτως μέχρι τῶν Μπαλάνων, ποὺ ξαναγύρισαν στὸ Γαζῆ. Τὰ

(¹) Ν. Παπαδοπούλου : Περιοδικὸν «*Πανδώρα*» τόμ. 8ος (1858) σ. 172.

(²) Κ. Κοκκῶνη : Μαθήματα Ἀλληλοδιδασκεικῆς 1853 προλεγ. σ. ιε'.

(³) Χρ. Φιλητᾶ : Περιοδικὸν «*Λόγιος Ἑρμῆς*», 1820 σελ. 592—595.

(⁴) Βρεττοῦ Παπαδοπούλου : Νεοελληνικὴ φιλολογία τομ. Β' σελ. 39.

«*Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ*» ἀφιέρωσαν σελίδες τινὲς στὴ δράση τοῦ νεωτεριστοῦ τούτου διδασκάλου. Συγχρόνως στὴ σχολὴ τοῦ Γκιούμα δόθηκαν κι' οἱ πρῶτες *νύξεις* περὶ *Ἀριθμητικῆς* κατὰ τὰ τότε εὐρωπαϊκὰ ὑποδείγματα ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Παπαβασιλείου (1). Κι' αὐτὸς εἶχε σπουδάσει στὴν Ἰταλία κι' αὐτὸς εἶχε ποτισθεῖ μὲ τὶς νεώτερες θεωρίες. Σ' αὐτὸν ὀφείλουμε τὴν πρώτη στοιχειώδη «*Εἰσαγωγὴ Μαθηματικῆς ἐκ τῆς τῶν Λατίνων φωνῆς μετοχειευθεῖσα σπουδῇ καὶ δαπάνῃ καὶ πόνῳ μεγίστῳ τοῦ λογιωτάτου κὺρ Ἀναστασίου τοῦ Παπαβασιλείου τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων*»—1695 (2). Ἀλλὰ τοσοῦτον ξένισε κατ' ἀρχὰς καὶ κατόπιν τοσοῦτον κατακρίθηκε, «ὡς ἀθεϊστικῆ» ἡ διδασκαλία τῆς ἀριθμητικῆς, ὥστε μετ' ὀλίγον ὁ Παπαβασιλείου ἐγκατέλειψε τὴν παράδοση, φοβούμενος τὸν ἀφορισμὸ τῆς ἐκκλησίας.

Τοῦτον διαδέχθηκε στὴ Σχολὴ ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς (1683—1709). Σπουδασμένος κι' αὐτὸς στὴν Ἰταλία (3), πολύγλωσσος, πολύπειρος κι' ἐλευθεριώτατος στὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὴν ἐπιστήμη καὶ τὴ θρησκεία, ἐξακολούθησε τὶς νεωτεριστικὲς προσπάθειες τῶν προκατόχων του. Πρῶτος δίδαξε *Φυσικὴ* (4), πρῶτος παρέδωσε συστηματικὰ τὰ μαθήματα τῆς Ἀριστοτελικῆς καὶ νεώτερης Φιλοσοφίας καὶ πρῶτος συνέταξεν ἐπιστημονικὴ *Δογικὴ* κατὰ τὰ τότε δεδομένα τῆς πείρας μὲ τὸν τίτλο «*Εἰσαγωγὴ τῆς Δογικῆς μεθόδου*». Τὸ σύγγραμμα τοῦτο παρέμεινε ἀνέκδοτο (5). Ἐπίσης ὁ Σουγδουρῆς συμπλήρωσε καὶ τὴ γραμματικὴ μέθοδο τοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ, συντάξας μιὰν ἀπλούστερη «*Ἐπιτομὴ Γραμματικῆς*» (6), ποὺ πολλὰς φορὰς τυπώθηκε στὴ Βενετία. Δυστυχῶς ἡ διδασκαλία τοῦ Σουγδουρῆ ἐξήγειρε θύελλα διαμαρτυριῶν κι' ὁ τότε μητροπολίτης Ἰωαννίνων Κλήμης ζήτησε τὸν ἀφορισμὸ του, γιὰτὶ δὲν φρονοῦσε σύμφωνα μὲ τοὺς θείους κανόνας (7) καὶ γιὰτὶ δὲν ὁμολογοῦσε «*τὴν εἰς αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Χριστοῦ μετουσίωσιν τοῦ ἄρτου*

(1) Ἀνωνύμου : Περιοδικὸν «*Χρυσσαλλίς*» τόμ. Δ' (1886) σελ. 581.

(2) Χρ. Φιλητᾶ : Περιοδικὸν «*Πανδώρα*», τόμ. 8ος (1858) σελ. 550.

(3) Em. Legrand : *Fleurs d'Hélicon*, σελ. 87 (extrait).

(4) Μπαλάνου Βασιλοπούλου : Ὀδὸς Μαθηματικῆς—Βιέννη, σελ. IX.

(5) Γεωρ. Ζαβίρα : Νέα Ἑλλάς ἢ Ἑλληνικὸν Θέατρον 1872 σελ. 213.

(6) Κωνστ. Σάθα : Νεοελληνικὴ Φιλολογία, 1870 σελ. 394.

(7) Μελετίου : Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία 1784 τόμ. Γ' σελ. 484.

καὶ τοῦ οἴνου τῆς μεταλήψεως» (1). Λιὰ τούτων ὁ Κλήμης ἐπιζητοῦσε «προσάψαι τῷ Σουγδουρῆ ἀτιμίαν». Καὶ ἀντεπεξῆλθε νικηφόρος ὁ διδάσκαλος ἐναντίον τῶν συκοφαντῶν καὶ διαβολέων του (2). ἀλλὰ μετὰ μακρὸν διάστημα εὐδόκιμης διδασκαλίας ἀναγκάστηκε ὁ τολμηρὸς Σουγδουρῆς, ὅπως ἐγκαταλείψει τὴ νεωτεριστικὴ διδασκαλία του κι' ἴσως κι' αὐτὸ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Ὁ σπόρος ὅμως, τὸν ὁποῖον ἔσπειρε διὰ τῆς μεθόδου του, δὲν ἄργησε νὰ καρποφορήσει· γιὰτὶ ὁ διδάσκαλος σὲ βραχὺ διάστημα εἶδε τοὺς μαθητὰς του νὰ διαχύνωνται σ' ὅλην τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκία, νὰ ἰδρῦουν σχολεῖα καὶ νὰ διαλύουν τὰ σκότῃ τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς βαρβαρότητος. Καθ' ὅλη τὴ σημασία τῆς λέξεως ὁ Σουγδουρῆς ὑπῆρξεν ὁ κατ' ἐξοχὴν ἐμπνευσμένος διδάσκαλος, ὁ πρῶτος, ποὺ **συστηματικὰ** διδάξε κι' ἀπέκτησε μαθητὰς ἀφοσιωμένους.

Παλαιὸς τις ἐγκωμιαστὴς τοῦ Σουγδουρῆ ἀναγνωρίζοντας τοὺς μόχθους του γιὰ τὴν ἀναγέννηση τῶν γραμμάτων στὴν Ἀνατολὴ δικαίως ἔγραψε: «*Παραδίδων ἄριστα τὰ ἑλληνικὰ μαθήματα, Φιλοσοφίαν καὶ Θεολογίαν, ἐν πολλοῖς δὲ διαρκέσας χρόνοις τῷ ῥηθέντι σχολείῳ τοῦ Γκιούμα, διὰ τῶν ἰδίων μαθητῶν, πᾶσαν τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Τούρκων οὔσαν Εὐρώπην, καταβαρβαρωθεῖσαν ἐξεπαίδευσε, διασπαρέντων τῶν ἰδίων μαθητῶν κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν*» (3). τὰ ἴδια ἐπανελάβε κι' ὁ Κούμας, ἐξαίροντας τὴ διδασκαλικὴ δράση τοῦ Σουγδουρῆ σ' ὅλην τὴ Βαλκανικὴ Χερσόνησο (4). Ἡ δὲ ἀνάμνηση τοῦ διδασκάλου διατηρήθηκε στὴ σκέψη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ λαοῦ ἐπὶ μακρὸν διάστημα. Νεώτερός τις ἱστορικὸς κατὰ βάθος γνωρίσας τὴν ἀναγεννητικὴν κίνησιν τῶν Ἰωαννίνων ἔγραψε, «*πὼς ὁ Σουγδουρῆς διέδωκε τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν εἰς τὴν πρότερον καταβεβαρβαρωμένην Ἑλλάδα· ἡ δὲ μνήμη του παρέμεινεν ἱερὰ μέχρι σήμερον*» (5). Τί κι' ἂν ἀναγκάστηκε σὲ παραίτηση; τί κι' ἂν ἐξυβρίστηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του καὶ παρ' ὀλίγον

(1) Δ. Θερειανοῦ: Ἀδαμάντιος Κοραῆς 1888 τόμ. Α', σελ. 44.

(2) Μυστακίδης: Περιοδικὸν «Παρνασσός», τόμ. 10ος σ. 63, σημ. 1.

(3) Γεωργ. Ζαβίρα: Νέα Ἑλλάς ἢ Νεοελλ. Θέατρον 1872 σελ. 212.

(4) Κ. Κούμας: Ἱστορία Ἀνθρωπίνων Πράξεων τομ. 1Β', σελ. 247.

(5) Ἀνωνύμου: Περιοδικὸν «Χρυσάλλις» τομ. Δ. (1866) σελ. 580.

νάφορισθῆ; Ὁ Σουγδουρῆς ἐξέτελεσε τὸ καθῆκον τοῦ ἀπέναντι τοῦ ἔθνους τοῦ καὶ τῆς δικῆς τοῦ συνείδησης· ἀψήφισε κάθε συκοφαντία καὶ κάθε ὑποχωρητικότητα. Τὸ καθῆκον δὲ τοῦτο εἶχεν ἐμπνεύσει καὶ στοὺς μαθητὰς του.

Γιατὶ μαθητὴς τοῦ ὑπῆρξεν ὁ διαδεχθεὶς τὸ Σουγδουρῆ Μεθόδιος ὁ Ἀνθρακίτης (1709 — 1723) (1). Ἀναμφισβήτητα οὗτος ὑπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος ἀναγεννητὴς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὑποστάς τὰ πάνδεινα χάριν τῶν ἀρχῶν τοῦ καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ τοῦ Γένους του. Προικισμένος μὲ μαθηματικὴ ἰδιοφυΐα, σπουδασμένος κι' αὐτὸς στὴν Ἰταλία (2) κι' ὁπαδὸς τοῦ συστήματος τοῦ *Descarte* καὶ τοῦ *Malebranche* καὶ μάλιστα μεταφραστὴς τῶν ἔργων τους στὴ γλῶσσα μας, εἶνε ὁ πρῶτος, ποὺ συστηματικὰ δίδαξε *Γεωμετρία*, *Ἀλγεβρα* καὶ *Τριγωνομετρία* στὴν Ἑλλάδα (3). Πρῶτος ἐπίσης εἰσήγαγε τὴν «*μονολεκτικὴ ψυχαγωγία*», ἀπορρίψας τὴν «*πολλαπλῆ*», ποὺ διαστρέβλωνε τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν (4). Πανταχοῦ ἄλλως τε στὴ διδασκαλία του ἔδειξε τάσεις σταθερῆς καὶ νεωτεριστικώτατες. Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε συνθέσει καὶ δικό του φιλοσοφικὸ σύστημα, ποὺ ἔτεινε στὴν ἔνωση τῆς *Φιλοσοφίας* μὲ τὴ *Θεολογία*. Κατ' ἄλλους τὸ σύστημα τοῦ Μεθοδίου ἦταν κρᾶμα πανθεΐσμου καὶ μυστικισμοῦ, ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὶς ιδέες τοῦ Μολίνου (5). Καὶ μόνη ἡ ἰδέα, πὼς συνέλαβε ἓνα τόσον εὐρὺ σχέδιο, ποὺ μόλις στοὺς καιροὺς μας προτάθηκε ἀπὸ κορυφαίους θεολόγους, ἀρκεῖ γιὰ νὰ δείξει τὴν πλατύτητα τῆς φιλοσοφικῆς βλέψεως τοῦ Ἀνθρακίτη καὶ τὸν ἀνεβάσει στὴν ἀνώτατη βαθμίδα μεταξὺ τῶν μεγάλων φιλοσόφων. Καὶ κατ' ἀρχὰς δίδαξε σύμφωνα μὲ τὸ δικό του σύστημα στὴν Καστορία (6) καὶ κατόπιν στὴ Σιάτιστα (7) τῆς Μακεδονίας καὶ παρ' ὄλες τὶς ἀντιδράσεις ἐπέμεινε σαυτό. Ἀλλὰ κατανοῶντας κι' ὁ ἴδιος τὴν ἀνεπάρκεια τῆς ἐποχῆς του, ὅπως δεχθεῖ ἓνα τέτοια σύστημα καὶ συγχρόνως βλέποντας τὴν πρωτόγονη καὶ βάρβαρη κατάστασι τοῦ

(1) Μ. Γεδεών : Ἀνέκδοτος Ἐγκύκλιος τοῦ Πατρ. Ἱερεμίου Γ', σ. 13.

(2) Κωνστ. Σάθα : Νεοελληνικὴ Φιλολογία 1878 σελ. 435 κι' ἐξ.

(3) Γ. Ζαβίρα : Ἑλληνικὸν Θέατρον κτλ. — 1872, σελ. 419.

(4) Ματθ. Παρανίκα : Σχεδιάσμα περὶ Καταστάσεως κτλ. σελ. 205.

(5) Παπαδοπούλου : Περιοδικὸν «*Θεολογίας*», τόμ. Δ' (1926) σ. 10—17.

(6) Μπαλάνου Βασιλοπούλου : Ὁδὸς Μαθηματικῆς—Βιέννη σελ. X.

(7) Κωνστ. Σάθα : Νεοελληνικὴ Φιλολογία 1870, σελ. 435.

Γένους του ἐγκατέλειψε τὴ διδασκαλία τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ περιορίστηκε στὴ διδασκαλία τῆς Γραμματικῆς, τῶν Ἑλλήνων Συγγραφέων, τῆς Ἀλγέρας καὶ τῆς Γεωμετρίας. Θέλοντας δ' ὅπως θετικώτερα ὠφελήσει τὸ Γένος του τύπωσε καὶ βιβλίο μεγάλης πρακτικῆς ἀξίας ἐπιγραφόμενον : «*Βοσκὸς Λογικῶν Προβάτων*». Διὰ τούτου ἐπεδίωξε τὴν ἀναγέννηση τοῦ νεοελληνικοῦ κλήρου, ποῦγε καταπέσει κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. «*Ἐπιστήμων ἄριστος, καθὼς λέγει ὁ Βρεττός, καὶ θεολόγος ἐπίσης ἄριστος ἀνεδείχθη διὰ τοῦ συγγράμματος Βοσκὸς Λογικῶν Προβάτων*» ('). Εὐφραδῆς ἱεροκῆρυξ δὲν ἐδίδασκε μόνο στὰ σχολεῖα, ἀλλὰ καὶ «*ἀπ' ἄμβωνος*» ἐκήρυττε δημοσίως προτρέποντας τοὺς ὁμογενεῖς στὴ θεοσέβεια καὶ τὴν παιδεία. Ἄλλ' οἱ νεωτεριστικὲς ἀντιλήψεις του, τὸ θάρρος του καὶ ἡ παρὰδοσὴ του γενόμενες εὐρύτερα γνωστὲς ἐξήγειραν τοὺς συντηρητικὸς ἐναντίον του. Καταδιωχθεὶς γιὰ τὶς ἀρχές του ἀπὸ τὴν Καστορία κατέφυγε στὴ Σιάτιστα καὶ κατόπιν στὰ Γιάννενα, ὅπου οἱ πατριῶτες του ἐκτιμῶντες τὴν πολυμάθεια καὶ τὴν ἀρετὴν του τὸν ψήφισαν «*ὡς ἀρχιδιδάσκαλον*» στὴ Σχολὴ τοῦ Γκιούμα (*). Ἄλλ' οἱ ἐχθροὶ του δὲν ἔπαυσαν κινούμενοι καὶ ἐντὸς ὀλίγου τὸν κατηγόρησαν, ὡς παραβάτη τῆς παραδόσεως καὶ τῶν θείων γραφῶν.

Μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀνθρακίτη ἢ *Λογία Παράδοση* καὶ οἱ καθυστερημένοι καὶ στενοὶ ὄπαδοί της δὲν εἶχαν ἀντιληφθεῖ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Οἱ νεωτερισταὶ βιάδιζαν ἀπάνω σῶρισμένο σχέδιο. Ἦθελαν νὰ ξυπνήσουν τὰ πνεύματα τοῦ νεογραικοῦ κόσμου, νὰ *συγχρονίσουν* τοὺς ὁμοεθνεῖς των καὶ νὰ παρασκευάσουν διὰ τῶν γραμμάτων τὴν πολιτικὴ ἀποκατάσταση τῆς ἐθνότητος. Ὅταν μιλοῦσαν γιὰ «*κοινοφελεία*» ἢ ζητοῦσαν τὸ «*σηκωμὸ τοῦ πεσμένου Γένους τῶν Ἑλλήνων*» ἢ μετεχειρίζοντο διάφορες ἄλλες ἐκφράσεις, ὑπονοοῦσαν μαζὶ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση. Ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν Τούρκων δὲν τολμοῦσαν νὰ ποῦν περισσότερα. Ὑπεξέκαιαν τὴ φιλοτιμίαν τῶν ἀκροατῶν τους διὰ τῶν ἀναμνήσεων καὶ διὰ λέξεων διαφοροῦμένων. Ἀπεναντίας οἱ συντηρητικοὶ ἀπλῶς ἀντιδρουσαν ἀπὸ πείσμα ἢ ἐγωϊσμό,

(') Βρεττοῦ Παπαδοπούλου : Νεοελληνικὴ Φιλολογία, τόμ. Β', σελ. 580.

(*) Ματθ. Παφανίκα : Σχεδιάγραμμα περὶ Καταστ. Γραμμ. 1867 σ. 64.

ἀπὸ ἀνεπάρκεια ἢ ἀποστροφή. Ἀντετίθεντο δὲ καὶ πρὸς τὴν ἐπανάστασι ἀπὸ φόβο καὶ συμφέρον. Μόλις ὁμως κατάλαβαν, πὼς σκοπὸς τῆς διδασκαλίας ἐκείνης ἦταν ἡ ἀφύπνιση τῶν πνευμάτων, ἢ πρόοδος καὶ ὁ συγχρονισμός· μόλις ἀντελήφθησαν, πὼς ἀπώτερος σκοπὸς ἦταν ἡ ἐλευθερία, σατανικῶς ἐκινήθησαν, ὅπως τὴν καταπνίξουν. Ὁ φθόνος καὶ τὸ συμφέρον, ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ διαβολή, τὰ ταπεινὰ συνήθως κίνητρα τῶν Ἑλλήνων, ἔδωκαν τὰ χέρια καὶ συνεμάχησαν, ὅπως συντρίψουν κάθε κίνηση, πού θάτεινε στὴν ἀναγέννηση. Ἡ πάλη μεταξὺ τούτων καὶ τῶν νεωτεριστῶν, μεταξὺ τοῦ καθυστερημένου καὶ ἀμαθεστάτου κλήρου καὶ τῶν συγχρονισμένων διεξήχθη μετὰ τὸ σφοδρότερο πάθος καὶ πείσμα. Καὶ προηγουμένως ἀπεπειράθησαν οἱ συντηρητικοί, ὅπως διαβάλουν καὶ τὸ Σουγδουρῆ. Ἀλλ' ὁ Σουγδουρῆς, παρ' ὅλη τὴ νεωτεριστικότητα τῆς παραδόσεώς του κατώρθωσε καὶ διέφυγε.

Ἦδη οἱ ἀντίπαλοι τῶν νεωτεριστῶν ὀργανώνονται συστηματικώτερα. Μὴν ἀρκεσθέντες, ὅπως πρὶν στὶς συνηθισμένες διαβολὰς καὶ ἐπικρίσεις ἀρχίζουν ἀγῶνα δραστήριο ἐναντίον τοῦ νέου διδασκάλου. Ζητήσαντες καὶ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐκκλησίας κατηγόρησαν τὸ Μεθόδιο ἐνώπιον τῆς Κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων, «ὡς ἄθεο καὶ νεωτεριστή». Καὶ παρουσιάστηκε μπροστὰ τοὺς κοινοτικοὺς ἄρχοντας καὶ ἀπολογήθηκε καὶ ὠμολόγησε τὴν ὀρθόδοξη πίστι καὶ δικαιοσύνη. Ἀλλ' οἱ φανατικοὶ του ἐχθροὶ δὲν ἀπελπίστηκαν. Ἀποτυχόντες ἀπετάθησαν στὰ Πατριαρχεῖα ζητῶντας τὸν ἀφορισμό του. Τότε ἡ κοινότητα τῶν Ἰωαννίνων, γνωρίζοντας τὴ θεοσέβεια καὶ τὴν ὑψηλὴν ἀρετὴ τοῦ διδασκάλου, ἰκέτευσε δι' ἐγγράφου τῆς τὴν ἀνάκληση τῆς πατριαρχικῆς διαταγῆς, διὰ τῆς ὁποίας ἐζητεῖτο ἀνυπερθέτως ἡ παρουσία τοῦ Μεθοδίου στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο δὲν ἀπολογεῖται μόνο τῆς μεθόδου καὶ τῶν καρπῶν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μεθοδίου, ἀλλὰ δείχνει καὶ τὴν ἀκεραιότητα τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων τῶν Ἰωαννίνων, πού ἀμύνονται ἐνὸς ἀδικημένου, μὰ συνετοῦ καὶ τιμίου διδασκάλου τῆς πόλεώς των:

«Διδάσκοντας ὁ κὺρ Μεθόδιος τοὺς προσερχομένους τῶν μαθητῶν, πρότερον μὲν εἰς Καστοριᾶν ὕστερον εἰς τὴν Σιάτισσαν καὶ φωτίζοντας πολλοὺς οὐ μόνον μετὰ τὸ φῶς τῶν ἐπι-

στημῶν καὶ μαθήσεων, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸ σέλας τῆς εὐσεβείας ἐπιστρέφοντας πολλοὺς δι' ἐξομολογήσεως, ἐξανέστησαν τινάς, δίκην σφοδροτάτων κυμάτων, οὐχὶ δι' ἄλλο, ἀλλὰ διὰ νὰ προξενήσωσι ναυάγιον τῆς ἀγαθῆς καὶ καλῆς φήμης τοῦ κῦρ Μεθοδίου. Γινώσκοντες ἡμεῖς τρόπον τινὰ ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων τὸν κῦρ Μεθόδιον εὐσεβῆ καὶ χριστιανικώτατον, μαρτυροῦμεν εἶναι τοιοῦτον καὶ εἰς τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ἐν φόβῳ θεοῦ καὶ βάρει τῶν ἡμετέρων ψυχῶν καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἐκδοθεῖσαν παρ' αὐτοῦ ἐγγράφως καὶ διὰ ζώσης φωνῆς ἐνώπιον τῶν διδασκάλων τῆς ἡμετέρας κοινότητος ὁμολογίαν πίστεως, ἣτις ὑπάρχει κατὰ πάντα σύμφωνος καὶ οὐκ ἀπάδουσα τοῖς δόγμασι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ὅθεν ἀπεφασίσθη κοινὸς διδάσκαλος τῆς πρώτης σχολῆς τῆς πολιτείας μας καὶ ἐπειδὴ οἱ συκοφάνται ἔφθασαν κατηγοροῦντες τὴν ἐκείνου λογιότητα καὶ εἰς αὐτὴν τὴν πατριαρχικὴν περιοπήν, ὑφ' ἧς ἐπροστάχθη νὰ ἀνέβῃ εἰς Βασιλεύουσαν διὰ νὰ ἀπολογηθῆ, παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν ἀξιάγαστον πανιερότητα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν τοιαύτην πρόσκλησιν, ὅχι δι' ἄλλο εἰμὴ, ὅτι ὑπάρχει πενέστατος καὶ οὐκ ἔχει τὰ πρὸς ὁδοιπορίαν ἀναγκαιοῦντα καὶ δεύτερον, ὅτι ὑπάρχει ἀσθενὴς καὶ ἀδύνατος καὶ οὐκ ἰσχύουσιν αἱ γηραλέοι σάρκες του νὰ ἀντιπαλαίωσιν εἰς τοιαύτην σκληρότητα ὁδοιπορίας τοσοῦτων ἡμερῶν... Εἰ δὲ φασὶν οἱ κατηγοροῦντες εἰρηκέναι τι ἢ γεγραμέναι ἀσύμφωνον τοῖς νοήμασι καὶ εὐσεβέσι διδάγμασι τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας, ἀληθῶς πανιερώτατε Δέσποτα, τὸ τοιοῦτον προσετέθη ὑπὸ τῶν κατηγορούντων ἢ ἂν εὔρηται τοιοῦτον ἐλέχθη κατὰ τὸν τρόπον τῶν σχολαστικῶν καὶ οὐχὶ δογματικῶς» (¹).

Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς οἰκοινοτικοὶ ἄρχοντες τῶν Ἰωαννίνων προσπαθοῦσαν νὰ μειώσουν τὴν ἐντύπωσιν τῆς διδασκαλίας τοῦ Μεθοδίου καὶ συγχρόνως νὰ καθησυχάσουν τὰ πράγματα. Ἐγνώριζαν, πῶς ὁ διδάσκαλος ἀπὸ ἀγνή πρόθεσι δίδασκε ὅτι δίδασκε. Αὐτὸς ὁ Μεθόδιος διαφοροτρόπως προσπάθησε, ὅπως ἀποφύγει τὴ μαρτυρικὴ μετάβασι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν (²). Πάντα ἀπέβησαν μάταια· καὶ οἱ παρακλήσεις τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων καὶ τὸ γῆρας καὶ ἡ ἀσθένεια, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ φτώχεια του δὲν ἴσχυσαν σὲ τίποτε.

(¹) Π. Ἀραβαντινοῦ: Χρονογραφία τῆς Ἡλείου, τόμ. Β', σ. 227 σημ. 1.

(²) Μ. Μυστακίδη: Περιοδικὸν «Παργασσός» τόμ. 10ος, σ. 66 σημ. 5.

Ὁ Μεθόδιος ἀναγκάστηκε, μόλις δυνάμενος νὰ βαδίσει, νὰ μεταβεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπως ἀπολογηθεῖ. Ἄλλὰ μὴ κατορθώσας νὰ φθάσει ἐγκαίρως καθαιρέθηκε στὸ μεταξὺ ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Ἱερεμία τὸν Γ' κι' ἡ διδασκαλία του ἀφωρίστηκε (¹). Ἡ πατριαρχικὴ διάταξη, διὰ τῆς ὁποίας ἀφοριζόταν ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα ἔγγραφα τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα τὸ σχετικὸ μὲ τὴν ἐκπαίδευση. Περιέχει τόσες ὕβρεις καὶ μιὰ τέτοια φρασεολογία, ὥστε θὰ παραθέσουμε τὰ κυριώτερα μέρη της γιὰ νὰ δειχθεῖ μὲ πόσο πάθος πολεμοῦσαν τότε τὰ Πατριαρχεῖα κάθε προσπάθεια, ποὺ θάτεινε στὴν ἀφύπνιση τῶν πνευμάτων. Ἐνας κυκεῶνας ἀσυναρτησίας, παρανοήσεων καὶ μίσους χαρακτηρίζει τὴ διάταξη. Ὁ συντάκτης μὴ γνωρίζοντας οὔτε τὸ σύστημα τοῦ Μεθοδίου, οὔτε τίς ἐπικρατούσες στὴν Εὐρώπῃ φιλοσοφικὲς θεωρίες τὸ ταυτίζει μὲ τὴν αἵρεση τοῦ Μολίνου, ποῦχε τότε ἀναφανεῖ στὴν Ἰσπανία, εἶχεν ἀποκυρηχθεῖ ἀπὸ τὸν Πάπα κι' ὁ εἰσηγητὴς της εἶχε κλεισθεῖ σὲ δεσμωτήριον (²). Μὲ τὴν αἵρεση λοιπὸν τοῦ Μολίνου τὰ πατριαρχεῖα παρέβαλαν τὴ διδασκαλία τοῦ Μεθοδίου, ἄγνωστο πόθεν πληροφορηθέντα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν αἵρεση ἐκείνη καὶ ποὺ εὐρόντας κοινὰ στοιχεῖα μεταξὺ τους. Ἄλλ' ἄς ἀφήσουμε τὰ πράγματα νὰ μιλήσουν μόνα τους. Ἴδου ἡ διάταξη κι' ὁ ἀναγνώστης ἄς κρίνει:

«Ἐπειδὴ τοιγαροῦν κἂν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τοιοῦτον ἀποφώλειον τέρας καὶ ἀνεμῶλιος ἄνθρωπος ἀνεφάνη, ὅστις καὶ παρ' ἀξίαν, ὡς μὴ ὄφειλε τῆς ἱεροσύνης ἐδράξατο Μεθόδιος τὸνομα, τὸν δὲ τρόπον Κακομεθόδιος μᾶλλον, πρὸς τὴν ὀρθὴν παιδείαν καὶ εὐσέβειαν πάντη καὶ ἀφυῆς καὶ ἀτέλειος, πρὸς δὲ καὶ σφαλερὰ καὶ πονηρὰ καὶ δυσεβείας γέμοντα, μεθοδικὸν τινὰ ἑαυτὸν εὐήθως φανταζόμενος, ὅστις ἀδρανῆ καὶ κενὸν οἴκοθεν κεκτημένος τὸν νοῦν, ἤκιστα τε πρὸς κατάληψιν καὶ κρίσιν καὶ τῆς ἀληθείας ἐπίγνωσιν ἰκανός... Τοῦ δὲ ψεύδους καὶ τῆς ἀπάτης ὄλως γενόμενος τὴν ἄθεον καὶ δυσεβεστάτην αἵρεσιν τοῦ Μολίνου αἰρεῖται καὶ ἐκδιδάσκειται, τὴν ἐπινοηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου... Καὶ γὰρ ἐπιδείξασθαι θέλων ἑαυτὸν νέον φιλόσοφον καὶ θεολόγον παρητήσατο τὰς ἱεράς

(¹) Μ. Γεδεών : Ἀνέκδοτος Ἐγκύκλιος τοῦ Πατρ. Ἱερεμίου τοῦ Γ', σ. 9.

(²) E. Sterne : Encyclop. Religieuse τόμ. IX, σ. 31 (Molinos).

βίβλους... Τὰ δὲ τοῦ Μολίνου δυσεβῆ συγγράμματα εὐρῶν ὡς ἔοικε λατινιστὶ γεγραμμένα, μεταφράσας καὶ τετράδια τινὰ συγκροτήσας, ἐν οἷς μὲν νοῦς ὑγιῆς οὐδαμοῦ, φλυαρία δὲ ἀπανταχοῦ, μίξας τε, ὡς λέγει, φιλοσοφίαν θεολογία ὁ ἐν ἑκατέρᾳ τυφλὸς καὶ ἀμύητος συνέχευε τὰ πάντα... Οὕτε γὰρ κατὰ τι καὶ εἰδικῶς ἀμαρτάνει καὶ τῆς ἀληθείας ἀποπεπλάνηται, οὐδὲ μιᾷ καὶ ὠρισμένη βλασφημίᾳ περιπέπτωκεν, ἀλλ' ὡς εἶπειν μισγάγγειά τις ἔστι σύρροισιν ἔχουσα πάσης σηπηδόνοσ βορβόρου τε καὶ ἀκαθάρτου ὕλης σωρεία τε καὶ συνάθροισις πάσης καὶ παντοίας βλασφημίας τε καὶ αἰρέσεως... Οὐ γὰρ τὰ ἱερὰ τῆς ἐκκλησίας τε καὶ ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως μυστήρια κανόνες τε καὶ παραδόσεις ὑπολείπονται κατ' αὐτήν, ἀλλὰ κοινός τις ἔστι πόλεμος καὶ ἄρνησις πάσης τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν πίστεως καὶ θρησκείας. Ἐπὶ τοσοῦτον γὰρ ἤκεν ἀβελτηρίας ὁ ἀλιτήριος εἰς διακωμωδεῖν τὰ θεῖα καὶ παίξιν ἐν οὐ παικτοῖς καταφερόμενος κατ' αὐτῶν τῶν ἱερῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας. Οὐ ἔνεκα σκέψεως συνοδικῆς προβάσεσ μετὰ τῶν συνεκδημούντων ἡμῖν ἀπεφάνθη καὶ ἐγνωμοδοτήθη κοινῶς αὐτὸν καθαιρέσει παντελεῖ τῆς ἱεροσύνης, τὰ δὲ ρηθέντα αὐτοῦ συγγράμματα ἀναθέματι καθυποβληθῆναι» ('). Πόσο πλανῶνται, ὅσοι νομίζουσι, πῶς ὁ νεογραικὸς κόσμος δὲν εἶχε τὸν μεσαίωνα του καὶ πῶς δὲν πέρασεν ἀπὸ μιᾶ πνευματικῆς ἐπανάστασης. Ἄλλ' ὅσοι διαβάσουσι τὸ πάρα πάνω ἔγγραφο, καθὼς καὶ σωρεία ἄλλων καταδιωκτικῶν πράξεων, ἀφορισμῶν καὶ καθαιρέσεων θὰ δοῦνε, πῶς ὅτι συνέβηκε στὴν Εὐρώπῃ, συνέβηκε καὶ στὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς ἴδιους σχεδὸν χρόνους. Ἄν τὰ Πατριαρχεῖα καὶ ὁ Κλῆρος ὑποστήριζαν κάποτε τὴν παιδεία, τὴν ὑποστήριζαν πρὸς σκοποὺς ἰδιοτελεῖς. Ἦθελαν παιδεία συντηρητικὴ καὶ καθυστερημένη, ριζωμένη τυφλὰ στὴ παράδοση. Δὲν ἠνεύχοντο τὴ πνευματικὴ ἀναγέννηση καὶ τὴν ἀνακαίνισιν τῆς παραδόσεως. Δὲν τοὺς συνέφερε ἡ ἀφύπνισις γι' αὐτὸ καὶ χτυποῦσαν φανατικὰ τοὺς νεωτεριστὰς καὶ τοὺς πραγματικὰ μορφωμένους. Καὶ στὴ παροῦσα περίστασις τί βλέπουμε; Κατ' ἀρχὰς ἀδιαφόρησαν ἀλλὰ μόλις κατάλαβαν, πῶς σκοπὸς τοῦ διδασκάλου ἦταν ἡ ἀφύπνισις τῶν πνευμάτων, ἀμέσως τὸν διέβαλαν καὶ τὸν

(') Ἀθαν. Ὑψηλάντη : Τὰ μετὰ τὴν Ἀλωσιν 1870 σελ. 310—318.

καθαίρεσαν, χωρίς καν να περιμένουν την απόλογία του.

Καὶ κατώρθωσε ὁ Μεθόδιος μετὰ πολλές περιπέτειες, ὅπως ἐμφανισθεῖ στὴ Σύνοδο τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀπολογηθεῖ. Κι' ἀθωώθηκε κατόπιν ὁμολογίας τῆς ὀρθοδόξου πίστεως· ἀλλ' ἢ προτέρα διδασκαλία του ἀπαγορεύθηκε, τὰ βιβλία του κατεκάησαν καὶ ἀπευθύνθηκε ἐγκύκλιος πανταχοῦ, ὅπως παραδίδεται στὴ φωτιὰ κάθε χειρόγραφο τοῦ διδασκάλου. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὑποχρεώθηκε, ὅπως πρῶτος ρίξει στὴν πυρὰ τὰ τετράδια τῶν παραδόσεων του μπροστὰ στοὺς συνοδικοὺς τῆς Κων/πόλεως, πού τὸν δίκασαν, «βάλλοντας εἰς αὐτὰ φωτιάν αὐτός του, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς τοιούτοις» (¹). Μετὰ τὴν ἀποδοκιμασία του ἀποσύρθηκε ὁ νεωτεριστῆς Μεθόδιος γιομάτος πικρία καὶ ἀπογοήτευση γιὰ τὴν ἀποτυχία τῶν σκοπῶν του καὶ γιὰ τὸ μῖσος τῶν ἐχθρῶν του, πού συνέχισαν νὰ τὸν διαβάλλουν καὶ τὸν συκοφαντοῦν καὶ μετὰ τὴν καταδίκη του. Ἐγραφε δὲ ὁ φιλόχριστος ἀνὴρ σένα τῶν τοιούτων, ὡσεὶ παραπονούμενος γιὰ τὶς ἐναντίον του ψευδεῖς κατηγορίες: «*Οὐκ ἐσμὲν ἀδελφοί; Οὐ μίᾱς τραπέζης; Οὐ μίᾱ ἐκκλησίᾳ, τοῖς αὐτοῖς Μυστηρίοις συνδεόμεθα; Περὶ τίνος δὲ ἢ τοιαύτη ἔρις; Περὶ φιλοσοφίας; Ἐρρέτωσαν οἱ πάλαι καὶ νῦν φιλοσοφοῦντες, οἱ ἀρχὰς ἐπιπλάστους κατὰ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀληθείας τιθέμενοι. Μία ἀλήθεια: Χριστὸς ἐσταυρωμένος. Οὐδὲν ἕτερον ἀληθὲς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Τίς κοινωνία φωτὸς πρὸς τὸ σκότος; Ἰκανῶς κεκοπιάκατε καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν κόπων ὑμῶν ἔχετε. Ὅσα ἠθελήσατε πεποιηκατέ με. Καταφρονήσατε, ὑβρίσατε, ἀτιμάσατε. Περιψημά τι μὲ ἀνεδείξατε ἀποτρόπαιον τοῖς ἀνθρώποις, οὐ μὴν δε θεῷ. Τί ἔτι ἐπιζητεῖτε*» (²).

Φαίνεται, πὼς ἡ διδασκαλία τοῦ Μεθοδίου, τοσοῦτον εἶχε καρποφορήσει, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἀποδοκιμασία του καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησή του, οἱ ἐχθροὶ του ἐξακολούθησαν νὰ τὸν συκοφαντοῦν καὶ τὸν καταδιώκουν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς του ἀρχίζει πλέον ὁ φανατικὸς ἐκεῖνος ἀγῶνας μετὰ τῆς καθυστερημένης παραδόσεως καὶ τῶν νεωτεριστῶν, πού μέχρι σήμερα δὲν ἔπαυσε. Καὶ πρὸς στιγμὴν οἱ συντηρητικοὶ φάνηκε, πὼς νικοῦν· γιὰτὶ καὶ τὸ Μεθόδιο ἀνάγκασαν νὰ φύ-

(¹) Κ. Σάθα : Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης τόμ. Γ' σελ. 112.

(²) Κωνστ. Σάθα : Νεοελληνικὴ Φιλολογία κτλ., 1870 σελ. 436.

γει ἀπὸ τὰ Γιάννενα καὶ τὴ Σχολὴ τοῦ Γκιούμα κατέλαβαν καὶ τὴ διδασκαλία ἐπανεφέραν στὴν προηγούμενη σχολαστικὴ μέθοδο. Ἡ Σχολὴ ἐκείνη, ποῦχε προορισθεῖ, ὅπως συγχρονίσει τὴν Ἑλλάδα μεταγενεστέρως καταστάθηκε ἡ ἀκρόπολις τῆς παραδόσεως. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν κανεὶς δὲν τολμοῦσε οὔτε νὰ νεωτερίσει, οὔτε νὰ διδάξει ἐπιστημονικώτερα. Μετὰ παρέλευση ἀρκετοῦ χρόνου, ὅταν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, μαθητὴς τοῦ Ἀνθρακίτη, ἐπεχείρησε νὰ παραδόσει στὰ Γιάννενα κατὰ τὰς νεωτέρας μεθόδους Λογικὴ καὶ Φυσικὴς ἐπιστῆμες παρ' ὀλίγον νὰ λιθοβοληθεῖ στὴν ἠπειρωτικὴ πρωτεύουσα. Ἐκεῖθε μετέβηκε στὴ Κοζάνη καὶ κατόπιν ἴδρυσε τὴν Ἀθωνιάδα Ἀκαδημία, ἀπ' ὅπου κακῶς ἐξεβλήθηκε γιὰ τὴ φιλελεύθερη καὶ νεωτεριστικὴ διδασκαλία του, «*θῦμα γενόμενος τῶν ἀρχῶν του*». Μετὰ πολλὰς περιπέτειες κατέφυγε στὴ Ρωσία, ὅπου ἐνέπνευσε στὴ Μεγάλῃ Αἰκατερίνῃ τὴν ἰδέα τῆς ἐπανιδρύσεως τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως κυρίως τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἐμφάνιση τοῦ Βούλγαρι στὸν ὄριζοντα τῶν σκοτεινῶν ἐκείνων χρόνων ἐγκαινιάζει μιὰ νέα πολιτικὴ καὶ ἀναγεννητικὴ περίοδο. Γιὰ τοῦτο ὁ βίος καὶ ἡ δράσις τοῦ Εὐγενίου ἀξίζουσι μιὰν ἰδιαίτην παρακολούθησι. Γιατὶ καὶ αὐτὸς στὰ Γιάννενα κατ' ἀρχὰς κατευθύνθηκε καὶ ἐκεῖ ἔθεσε τὶς βάσεις τοῦ μεγάλου ἀναγεννητικοῦ του σχεδίου γιὰ τὴν ἀρύπνισι τῆς Βαλκανικῆς καὶ γενικώτερα γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου.

